

The Gleaner

Vol 2 (1964)

Άγνωστη έκδοση της «Ερωφίλης»;

Παν. Μουλλάς

doi: [10.12681/er.9646](https://doi.org/10.12681/er.9646)

Copyright © 2016, Παν. Μουλλάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μουλλάς Π. (2016). Άγνωστη έκδοση της «Ερωφίλης»; . *The Gleaner*, 2, 190–192. <https://doi.org/10.12681/er.9646>

ΑΓΝΩΣΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ «ΕΡΩΦΙΛΗΣ»;

Ένα συμβολαιογραφικό έγγραφο από το Ἀρχιεπισκοπικό Λευκάδας δημιουργεί βάσιμες υποψίες ότι ίσως υπαινίσσεται κάποια άγνωστη ως τώρα έκδοση τῆς «Ἐρωφίλης» τοῦ Χορτάτζη. Δυὸ μέρες μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀναστάσιου Κόνδαρη, ὁ Ζαχαρίας Ζαμπέλης, «δημόσιος νοτάριος» τῆς Ἀγίας Μαύρας, καταγράφοντας ὅλη τὴν κινητὴ καὶ ἀκίνητη περιουσία τοῦ νεκροῦ, στὶς 14 Αὐγούστου 1771, συμπεριλαμβάνει στὸν λεπτομερειακὸ κατάλογό του καὶ μερικοὺς τίτλους βιβλίων². Ἔτσι μαθαίνουμε ὅτι ὁ Κόνδαρης εἶχε στὴν κατοχὴ του διάφορα «βιβλία τῆς μουσικῆς τέχνης», «ἕτερον βιβλίον ὀνομαζόμενον Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, Περιγραφή τῆς γῆς τῆς Παλαιστίνης παλαιόν», «ἕνα παλαιοφάλητρον τοῦ Δαυίδ», καὶ τέλος «μία παλαιόφλαδα τῆς Ἐρωφίλης καὶ τοῦ Πανάρτου, ἔτζη ὀνομαζόμενη».

1. Filza prima di S. E. Alvise Marin, Provveditore Straordinario di Santa Maura (9 Μαΐου 1768 - 7 Ἰουνίου 1771, ἔγγραφα 1-336), ἀριθ. 104. Βλ. μικροταινία στὸ KNE/BIE, Λευκάδα 1964, F 15.

2. Παρόμοιος κατάλογος βιβλίων περιέχεται στὴν καταγραφή (12 Νοεμβρίου 1769) τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τοῦ Ἀντωνίου Σέρβου, ὁ. π., ἀριθ. 114 (μικροταινία KNE/BIE, Λευκάδα 1964, F 14):

«Βιβλία σταμπίσα ρωμαϊκὰ καὶ ἰταλικά: Μελέτιος Γεωγραφία, μεγάλο δουλεμένο· Λεξικὸν Ἑλληνικὸν μεγάλο, ὀλίγο δουλεμένο· ἄλλο ἐπτάγλωσσον, παλαιὸ μεγάλο, καὶ λείπει μέρος· Τετραβάγγελον, μικρὸ παλαιὸ· Λογικὴ Κορυθαλλέως, δουλεμένη ὀλίγο· Νόμοι Ἰουστινιανοῦ, βιβλίον μεγάλο καὶ δουλεμένο· Γραμματικὴς Ἑλληνικῆς, παλαιῆς μικρῆς δύο, τὴν μίαν τὴν ἔδανε ἡστὴ ἀπὸ τὴν Κόκκινη Ἐκκλησία·

Τεχνολογία τῶν Γραμμάτων Βησσαρίωνος, παλαιὰ μικρὴ· Ρητορικὴ Σκουφου, μικρὴ δουλεμένη· Ὀμήρου Ραψωδία, βιβλίον μικρὸ καὶ χαλασμένο· ἕτερον βιβλίον, εἰς τὴν ἀρχὴν σταμπίσο, ἔχει πανηγυρικὸν εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, τὸ ἄλλον εἶναι στίχοι εἰς ὅλα τὰ κεφάλαια τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς, δουλεμένο ὀλίγο καὶ μικρὸ· βιβλίον ἰταλικὸν δουλεμένο, οἱ Ὀμιλίες τοῦ Σένιερη, μικρὸ ἕτερο, ἡ Ρητορικὴ τοῦ Καβαλκάντη, μικρὸ καὶ δουλεμένο· ἕτερο, ἡ Ἱστορία τοῦ Γουιτζιαρδίνι, δουλεμένο· ἕτερον senza frontispicio, ossia discorsi politici fruato; altro, di diversi ragionamenti ecclesiastici senza frontispicio fruato; altro, la grammatica di Alvaro fruata; limen grammaticum del medesimo fruato; filosofia moral del Tesauro usata· ἕτερα βιβλία καὶ τέτραδα διάφορα τῶν μνημάτων του χειρίσα, ὑπὸ χειρὸς του καὶ ἐτέρων γραμμένα».

Εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς, ύστερ' από ένα προσεχτικότερο κοίταγμα, ότι ο τελευταίος τίτλος δημιουργεί μερικά ζητήματα με την ιδιότυπη αναγραφή του. Ἡ πρώτη σκέψη θὰ ἦταν, βέβαια, ότι ὁ Ζαμπέλης ἀναφέρεται σὲ κάποια ἀπ' τὶς γνωστές μας ἐκδόσεις τῆς «Ἐρωφίλης». Φυσικά, δὲν θὰ εἶχαμε τὴν ἀξίωση ἀπὸ ἕναν συμβολαιογράφο ν' ἀναγράψῃ στὸ χρηστικό του ἔγγραφο τοὺς τίτλους τῶν ἐντύπων μὲ διβλιογραφικὴ πληρότητα· ἄλλωστε καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χρῦσανθου Νοταρᾶ, ἀμέσως παραπάνω, μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ζαμπέλη μὲ συντομία καὶ χωρὶς ἀπόλυτη ἀκρίβεια¹. Ὡστόσο ἡ ἔκφραση «ἔτζη ὀνομαζόμενη» εἶναι ἀρκετὰ δεσμευτικὴ, τόσο πὺ δυσκολεύεται κανεὶς ν' ἀποδώσῃ τὴν παραποίηση τοῦ τίτλου τῆς «Ἐρωφίλης» στὴν προχειρότητα ἢ στὴν ἀθαιρέσια τοῦ συμβολαιογράφου. Πρόκειται ὅμως μόνο γιὰ ἀπλὴ παραποίηση τοῦ τίτλου;

Οἱ γνωστές μας ὡς τὸ 1771 ἐκδόσεις, καθὼς καὶ ἡ ἔκδοση τοῦ 1772, τιλοφοροῦν τὸ ἔργο τοῦ Χορτάτζη μὲ τρόπο στερεότυπο. Τόσο στὴν πρώτη, ἄτυχη μορφή τοῦ 1637 (φυσικά, καὶ στὴν ἀνατύπωση τοῦ 1648), ὅσο καὶ στὴν ἀποκαταστημένη παρουσίαση τοῦ Ἀμβρόσιου Γραδενίγου (1676), ἀκόμα καὶ στὴν βενετικὴ ἔκδοση τοῦ 1746, τὸ ποίημα ἐμφανίζεται μὲ τὸν σταθερὸ τίτλο «τραγωδία ὀνομαζομένη Ἐρωφίλη»². Ἄν ὁ Κόνδαρης κατεῖχε μιὰ ἀπ' τὶς παραπάνω ἐκδόσεις—ἄς ποῦμε, τὴν ἔκδοση τοῦ 1676³ ἢ τοῦ 1746—γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Ζαμπέλης, ἕνας ἐπαγγελματίας συμβολαιογράφος, θὰ κατέγραφε τὸ διβλίον ὡς «παλαιόφλαδα τῆς Ἐρωφίλης καὶ τοῦ Πανάρετου», φροντίζοντας μάλιστα νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν κατηγορηματικὴ ἔκφραση «ἔτζη ὀνομαζόμενη»;

Νομίζω ότι δὲν θὰ εἶχαμε λόγους ν' ἀμφισβητήσουμε τὸ γεγονός ότι ὁ Ζαμπέλης μὲ τὴ λέξη «παλαιόφλαδα» ἀναφέρεται σὲ ἐντυπο. Στὰ 1771 ἡ «φυλλάδα» προσδιορίζει κιόλας σταθερὰ ἕνα εἶδος «λαϊκοῦ λιγοσέλιδου διβλίου»⁴. Ἔτσι μπορούμε νὰ προχωρήσουμε στὴν ὑπόθε-

1. Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι: *Ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς ἁγίας γῆς καὶ τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ...* Βενετία 1728. Βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique, XVIII siècle*, τ. 1, ἀρ. 184.

2. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique, XVII siècle*, τ. 1, ἀριθ. 265, τ. 2, ἀριθ. 535, καὶ *XVIII siècle*, τ. 1, ἀριθ. 345.

3. Γνωρίζουμε ὅτι ἕνας ἄλλος Ἐ-

πτανήσιος, ὁ Ζακυθινὸς Σπυρίδων Πελεκάσης, εἶχε στὴν κατοχὴ του τὴν ἔκδοση Γραδενίγου. Βλ. Ν. Κατραμῆς, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, Ζακύνθος 1880, σ. 227· πρβλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique, XVII siècle*, τ. 2, σ. 336.

4. Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, ἔκδοση β' [1954], σ. 124.

ση ότι πίσω απ' τήν ἀναγραφὴ τοῦ Ζαμπέλη κρύβεται πιθανότατα μιὰ λαϊκὴ ἔκδοση τῆς «Ἐρωφίλης», ἄγνωστη κι' ἀθησαύριστη ὡς τώρα. Θὰ μπορούσαμε μάλιστα νὰ δλοκληρώσουμε τὴν ὑπόθεσή μας ἂν, βασισμένοι πάντοτε στὸ συμβολαιογραφικὸ ἔγγραφο, προσθέταμε στὴ λανθάνουσα αὐτὴ ἔκδοση τὸν τίτλο «Φυλλάδα τῆς Ἐρωφίλης καὶ τοῦ Πανάρετου», ἢ τουλάχιστο «Ἐρωφίλη καὶ Πανάρετος».

Παν. Μουλλᾶς

Τὸ τεῦχος αὐτὸ ἐπιμελήθηκε ὁ ἐταῖρος τοῦ Ὁμίλου Σπύρος Ἴ. Ἀσδραχάς.